J. VANAGAS

VISUOMENINĖS MIESTŲ PLANAVIMO PROBLEMOS

Planuojant miestus, gyventojų socialinę sudėtį įprasta laikyti vienalyte integralia visuma. Todėl administracijos, kultūros-švietimo bei gyventojų aptarnavimo įstaigų skaičių nustato visiems Tarybų Sąjungos miestams bendri normatyviniai rodikliai, o teritorinis tų įstaigų išdėstymas atliekamas pagal tolygaus gyventojų aptarnavimo principą.

Rekonstruojant senuosius miestų kvartalus, daug dėmesio skiriama istoriškai susiklosčiusio gyvenamojo fondo techninių charakteristikų gerinimui, tačiau beveik visai nesirūpinama ne mažiau svarbiais gyventojų socialinės sudėties pertvarkymo bei pagerinimo klausimais. Savieigai paliktas ir naujų gyvenamųjų rajonų gyventojų sąstato formavimasis. Nevykdant mokslinio šių klausimų tyrinėjimo, neturint pagrįstų rekomendacijų, projektuotojai kuria labai nuasmenintą, „standartinę" gyvenamąją aplinką, kuri neleidžia spręsti tokių svarbių su urbanistika susijusių visuomenės gyvenimo problemų, kaip gyventojų kolektyviškumo bei aktyvumo skatinimas, sveiko moralinio klimato ugdymas, visuomeninių negerovių šalinimas ir kt.

Ruošiantis platesniems sociologiniams tyrinėjimams Kaune, dėmesys buvo atkreiptas į tai, kad visuomeninės patologijos [1] reiškiniai (viešosios tvarkos pažeidimai, alkoholizmas, psichiniai bei veneriniai susirgimai) mieste paplitę labai nevienodai ir rodo eventualių dėsningumų galimybę. Šiuo atveju svarbiausias klausimas yra visuomeninių negerovių intensyvumo ir gyvenamosios aplinkos charakteristikų koreliacijos masas. 1969 m. pradžioje atliktais Kauno ekologiniais tyrinėjimais į šį klausimą ir bandyta atsakyti.

Pirmiausia buvo nustatytos svarbiausios miesto rajonų charakteristikos (1 ha tenkąs gyvenamasis plotas, namų susidėvėjimo laipsnis, kam-

[1] Tai poelgiai, nesuderinami su visuomeninio gyvenimo normomis, ir kai kurie susirgimai, viršijantys medicinos mokslų nustatytas ribas. Žr. *В. Пиотровский,* Некоторые проблемы изучения явлений социальной патологии в городах.— Кн. «Социологические проблемы польского города», М., 1966, стр. 296—297.

barių skaičius butuose, butų komforto sąlygos, gyventojų tirštumas ir kt.), kurios palygintos su tų rajonų patologinių reiškinių intensyvumo rodikliais.

Tyrinėjant laikytasi tokios metodikos. Namų valdyboms priklausančių teritorijų pagrindu miestas buvo suskirstytas į 22 ekologinius rajonus. Kaimyniniai ekologiniai rajonai su panašiomis gyvenamosios aplinkos charakteristikomis vėliau buvo sujungti į ekologines zonas. Pasirodė, kad toks zonavimas išryškina istorijos metu susiklosčiusias miesto dalis (1 pav.):

I zona — miesto centras. Užstatymas čia intensyvus, gausu administracinių, kultūros-švietimo bei gyventojų aptarnavimo įstaigų.

II zona — Senamiestis. Zonos kvartalai labai tirštai užstatyti ir apgyvendinti, pastatai labai susidėvėję. Maža želdinių, kvartalų insoliacija bei aeracija nepakankama.

III zona — pramoniniai priemiesčiai (Šančiai, dalis Vilijampolės, Petrašiūnai). Vyrauja labai susidėvėję mediniai vienaaukščiai ar dviaukščiai namai. Pramoninių ir gyvenamųjų teritorijų samplaika.

IV zona — miesto pakraščiai (Aleksotas, Freda, Panemunė, Vičiūnai, Zuikinė). Vyrauja sodybos, 1 ha tenka nedaug gyvenamojo ploto.

V zona — Žaliakalnis. Tai prie Centro prisišliejęs gyvenamasis masyvas viršutinėje miesto terasoje, daugiausia su gerai įrengtais kotedžais. Daug želdinių.

VI zona — nauji, 1959—1969 m. statybos daugiaaukščiai gyvenamieji rajonai (K. Baršausko g., Vilijampolės bei Dainavos mikrorajonai). Zona gerai suplanuota, gyvenamojo ploto kiekis 1 ha racionalus, butai su visu patogumų komplektu.

Zonų gyvenamojo fondo charakteristika buvo parengta pagal Kauno Tarpmiestinio techninės inventorizacijos biuro bei namų valdybos duomenis. Apskaičiuoti šie zonų rodikliai (padėtis 1968 m. sausio 1 d.):

a) 1 ha tenkantis gyvenamasis plotas,
b) gyventojų skaičius 1 ha,
c) vienam gyventojui tenkąs gyvenamasis plotas (m^2),
d) viename kambaryje gyvenančių asmenų skaičius,
e) butų dydis (butų su 1, 2, 3 ir 4 kambariais procentas),
f) butų komforto sąlygos (vonios, dušai, centrinis šildymas),
g) gyvenamojo fondo susidėvėjimo laipsnis.

Antroji tyrinėjimų stadija — tai duomenų apie visuomenines negeroves rinkimas miesto sveikatos apsaugos įstaigose bei liaudies teismuose. Norint, kad visi tyrinėjimo duomenys charakterizuotų tą patį kalendorinį laikotarpį, apsiribota 1968 metais užregistruotų visuomeninių negerovių analize. Atskirų patologinių reiškinių sukėlėjų gyvenamosios vietos buvo pažymėtos planogramose (2, 3, 4 ir 5 pav.), o tolimesni sam-

protavimai rėmėsi prielaida, jog tai adekvačiai iliustruoja atitinkamo reiškinio paplitimą mieste.

Paskutinėje tyrinėjimų stadijoje ekologinių zonų fizinės charakteristikos matematinės statistikos metodų pagalba sugretintos su patologinių reiškinių intensyvumu, kuris buvo išreikštas užregistruotų atvejų kiekiu 1000-čiui gyventojų ir pagal tai apskaičiuoti koreliacijos koeficientai [2]. Dalį skaičiavimo rezultatų matome 1 lentelėje.

1 lentelė

Visuomeninių negerovių rūšys	Gyventojų skaičius 1 ha	Gyvenamasis plotas (m^2 1 gyventojui)	Gyventojų skaičius 1 kambaryje	Butų su 1 kambariu %	Susidėvėjusio gyvenamojo ploto %
Alkoholizmas	0,182	0,072	0,322	0,098	0,936
Viešosios tvarkos pažeidimai	—0,382	—0,618	0,029	0,231	0,623
Psichiniai susirgimai	0,423	0,136	0,000	0,004	0,965
Veneriniai susirgimai	0,706	0,333	0,000	0,071	0,932 *

* Koeficientas išvestas be VI zonos (naujųjų statybų rajonų).

Pagal matematinę statistiką, kuo koreliacijos koeficientas artimesnis vienetui, tuo didesnis yra statistinis duomenų ryšys. Koeficientai, mažesni už 0,3, statinio ryšio nerodo, o didesni už 0,5 rodo esant gerą koreliaciją. Kaip matome iš 1 lentelės, ryškiausiai koreliuoja patologinių reiškinių intensyvumo ir gyvenamojo ploto susidėvėjimo laipsnio duomenys. Šis koreliacijos koeficientas iškalbingiausiai byloja apie gyvenamosios aplinkos įtaką visuomeninėms negerovėms. 6, 7, 8 ir 9 pav. parodytuose grafikuose matome koreliacinio ryšio charakterį. 8 pav. taškų išsidėstymas grafike beveik sutampa su regresijos linija, o koreliacijos koeficientas 0,96 liudija esant kone idealų ryšį. Kiti koeficientai kiek žemesni, vienok ir jie rodo nenuginčijamą lyginamų rodiklių koreliaciją. Kai kurie koeficientai turi neigiamą reikšmę (žr. 1 lentelę), vadinasi, tarp sugretintų rodiklių yra atvirkštinė priklausomybė. Jei iš tokių neigiamųjų koeficientų — 0,618 yra visiškai suprantamas (jis reiškia, kad, didėjant gyvenamajam plotui, kuris tenka vienam gyventojui, mažėja viešosios tvarkos pažeidimai), tai — 0,382 susidarė dėl to, kad miesto pakraščiuose gyventojų skaičius 1 ha yra palyginti nedidelis, kai tuo tarpu viešosios tvarkos pažeidimų intensyvumas gana aukštas. Trečiasis iš neigiamų koeficientų (— 0,322) yra kiek nelauktas, ir šį dėsnin-

[2] *Ф. Г. Долгушевский* и др., Общая теория статистики, М., 1967, стр. 270.

gumą reikėtų panagrinėti atskirai, nuodugniau. Tyrimo rezultatai apskritai labai artimi V. Piotrovskio [3], Z. Piuro [4] ir R. Šmito [5] analogiškų tyrinėjimų duomenims.

Apskaičiavus koreliacijos koeficientus atskiriems fiziniams ir ekologiniams rodikliams, kompleksiškai palyginti visi gyvenamosios aplinkos rodikliai su visų patologinių reiškinių intensyvumo rodikliais. Dėl to reikėjo sudaryti miesto ekologinių zonų eilę nuo „blogiausios" iki „geriausios" (2 lentelė) ir apskaičiuoti bendrą, vadinamąją Spirmeno rangų koreliacijos koeficientą [6]. Šis koeficientas (0,83) parodė labai gerą visų kompleksiškai palygintų rodiklių statistinį ryšį (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Ekologinės zonos Nr.	Ekologinių zonų eilė	
	Pagal fizinę charakteristiką (X)	pagal ekologinę charakteristiką (y)
I	4	4
II	3	1
III	1	2
IV	2	3
V	5	5
VI	6	6

Taigi Kaune atlikti tyrinėjimai rodo, kad visuomeninės negerovės ir gyvenamoji aplinka turi neabejotiną ryšį: juo blogesni gyvenamosios aplinkos fiziniai duomenys, tuo daugiau patologinių reiškinių.

Kaip rodo 2 lentelė, geriausia miesto zona yra naujų gyvenamųjų namų rajonai. Jiems plečiantis, tolygiai gali gerėti ir likusių miesto zonų (ypač II, III ir IV) duomenys — gyventojai iš avarinių, susidėvėjusių namų persikelia į naujus mikrorajonus. Pakankamai gera yra miesto centro ir Žaliakalnio būklė: abiejose 2 lentelės eilėse šių zonų užimamos vietos yra tos pačios. O kodėl visuomeninių negerovių daugiausia Senamiestyje? Juk fizinė šios zonos charakteristika nėra blogiausia (žr. 2 lentelę). Šiuo klausimu reikia atlikti naujų, papildomų tyrinėjimų. Tačiau kai kuriuos apibendrinimus bei pasiūlymus galima daryti ir iš tų duomenų, kas jau žinoma.

---

[3] Žr. *В. Пиотровский,* Некоторые проблемы изучения явлений социальной патологии в городах.

[4] Žr. *Z. Pióro,* Ekologia społeczna w urbanistyce (na przykładzie badań Liubelskich i Toruńskich), Warszawa, 1962.

[5] *R. Schmitt,* Density, Health and Social Disorganization.— „Journal of the American Institute of Planners", 1966, vol. 32, n. 1.

[6] *A. Szarkowski,* Współczynik korelacji rangowej Spearmena.— Kn.: „Metody statystyczne w socjologii", Warszawa, 1968, str. 227.

Apie lemiamą aplinkos poveikį socialiniam individo vystymuisi kalba eilė tarybinių bei socialistinių šalių mokslininkų — L. Bujeva [7], E. Kuzminas [8], V. Paryginas [9], L. Žilina ir N. Frolova [10], B. Jaloveckis [11], V. Fridrichas [12], V. Piotrovskis [13], K. Pšeslavskis [14], Z. Piuro [15] ir kt. Tačiau visuomeninių negerovių priežastimi laikyti tik gyvenamosios aplinkos poveikį — negalima. Labai svarbūs yra ir kiti veiksniai — demografiniai, istoriniai, psichologiniai.

Senamiesčiui pirmiausia būdingas didelis gyventojų sudėties mobilumas. Kaip rodo architektūros mokslų kandidato V. Jurkšto tyrinėjimai, tik 17,5% šios miesto dalies gyventojų gimę Senamiestyje. 43,8% gyventojų čia gyvena mažiau kaip 15 metų, o 23,1% net mažiau kaip 5 metus. Beveik pusė (46%) pokario metais čia apsigyvenusių asmenų yra atvykę iš Kauno apylinkių bei kaimyninių rajonų. Čia jie patenka į savotišką „urbanizacijos mokyklą" — pergyvena sudėtingą adaptacijos periodą. Nepastovi gyventojų sudėtis, jų anonimiškumas, silpna viešosios reputacijos reikšmė, pagaliau radikalus senojo gyvenimo būdo pakeitimas (lydimas neišvengiamų įvairaus pobūdžio konfliktų) sudaro palankią dirvą visuomeninėms negerovėms.

Nedidelis Senamiesčio gyventojų sėslumo stažas atitinka žemą jų gamybinę kvalifikaciją. Pagal V. Jurkštą, 44,3% darbingo amžiaus senamiesčio gyventojų turi žemą kvalifikaciją arba jos visai neturi. Neatsitiktinai, kaip parodė tyrimai, Senamiesčio antisocialinių reiškinių sukėlėjų tarpe vyrauja visuomenei naudingo darbo vengią asmenys. Jų egzistavimo pagrindą sudaro čia pat Senamiestyje esą masinio lankymo objektai: turgavietė, miesto transporto mazgas, komiso ir kai kurios specializuotos (pavyzdžiui, laidojimo reikmenų) parduotuvės, taip pat įvairūs sandėliai, kurių Senamiestyje itin gausu.

Koreguojant miesto generalinį planą ir Senamiesčio rekonstrukcijos projektą, reikėtų pagalvoti, kaip pertvarkyti šių objektų išdėstymą — tai galėtų teigiamai paveikti Senamiesčio psichologinį klimatą. Derėtų

---

[7] *Л. П. Буева,* Социальная среда и сознание личности, М., 1968, стр. 125—132.
[8] *Е. С. Кузьмин,* Основы социальной психологии, Л., 1967, стр. 71.
[9] *Б. Д. Парыгин,* Общественное настроение, М., 1966, стр. 71.
[10] *Л. Н. Жилина, Н. Т. Фролова,* Проблемы потребления и воспитания личности, М., 1963, стр. 34.
[11] *B. Jałowiecki,* Osiedle i miasto. Studium socjologiczne jednostek mieszkaniowych Wroclawia, Warszawa, 1968, str. 15.
[12] *В. Фридрих,* О соотношении типов поведения и макрогрупп.— «Вопросы психологии», 1966, № 4.
[13] *В. Пиотровский,* Некоторые проблемы изучения явлений социальной патологии, стр. 312, 326—327.
[14] *K. Przeslawski,* Miasto i wychowanie, Warszawa, 1968, str. 19.
[15] *Z. Pióro,* Ekologia społeczna w urbanistyce, str. 84

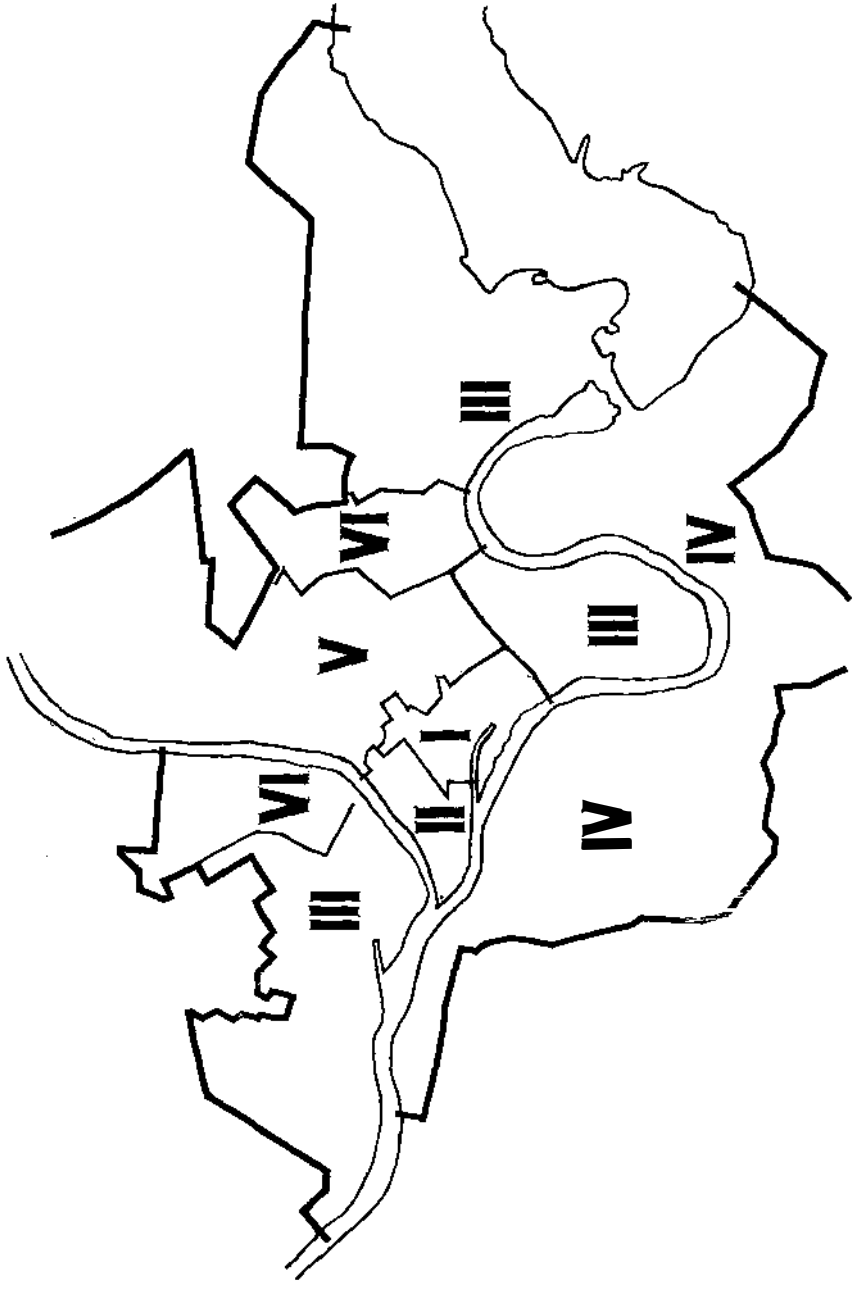

1 pav. Miesto ekologinės zonos

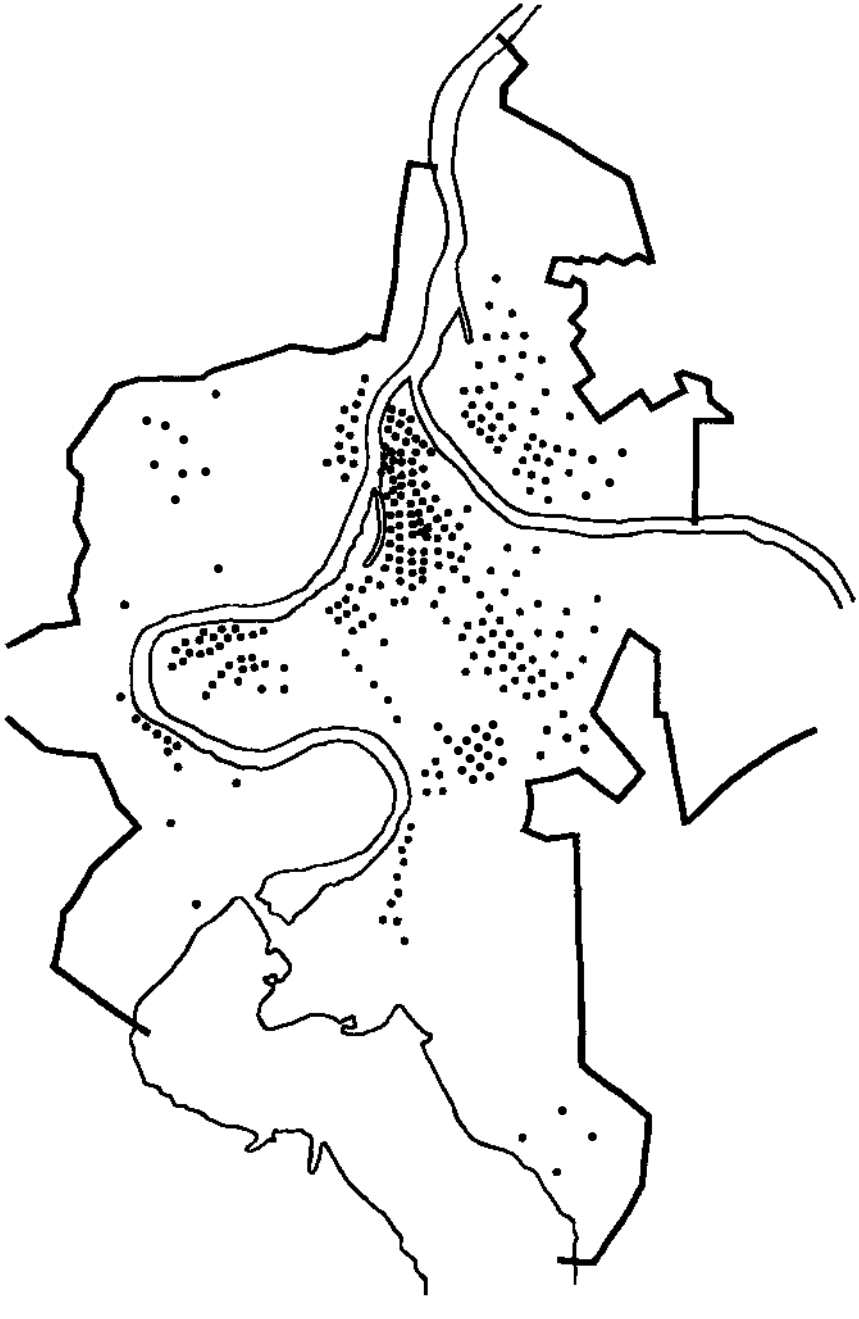

2 pav. 1968 m. užregistruotų alkoholikų gyvenamųjų vietų išsidėstymas

3 pav. Viešosios tvarkos pažeidėjų gyvenamosios vietos (1968 m.)

4 pav. Psichoneurologinių ligonių gyvenamosios vietos (1968 m.)

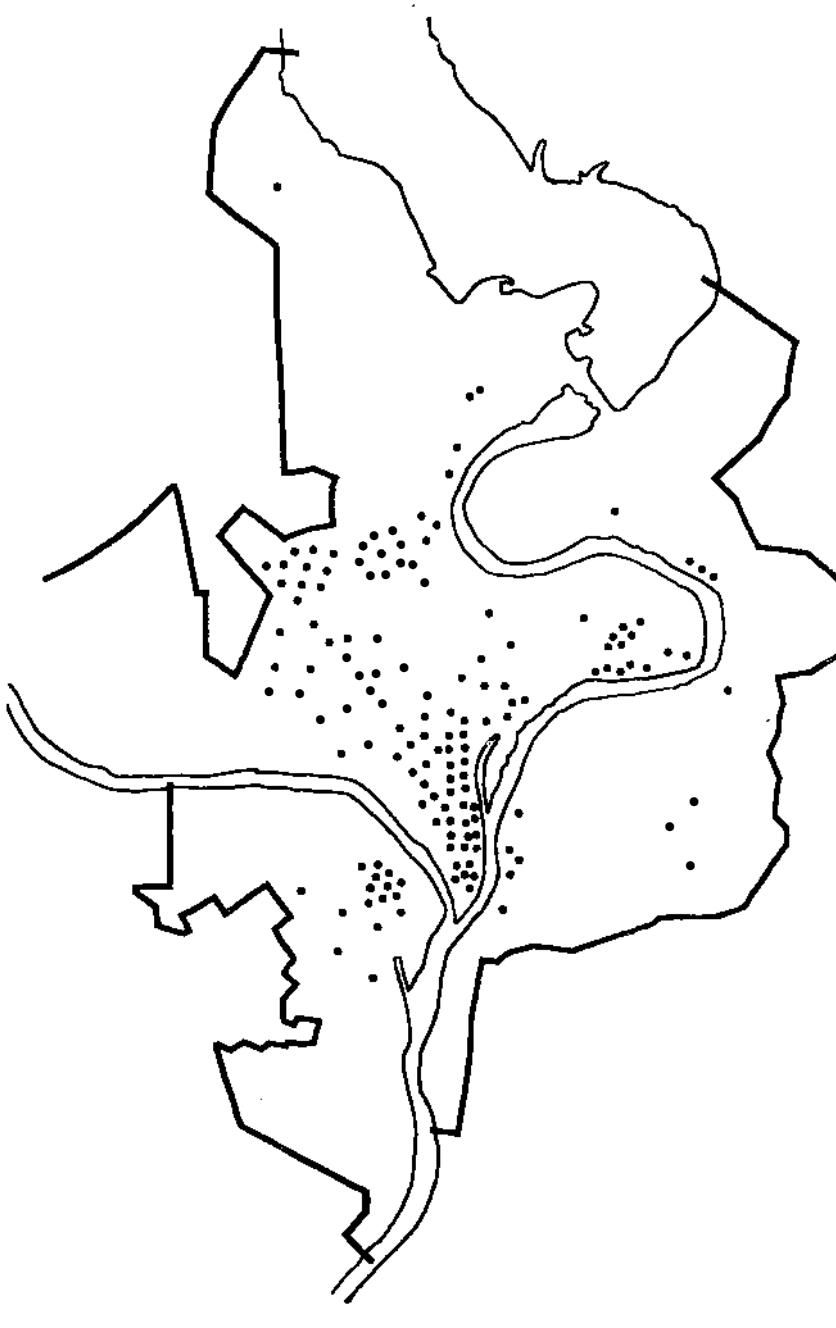

5 pav. Venerinių susirgimų išsidėstymas 1968 metais

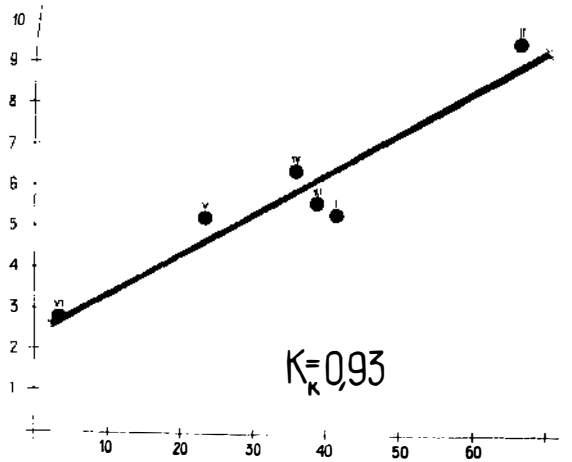

6 pav. Gyvenamojo fondo susidėvėjimo ir alkoholikų intensyvumo koreliacija

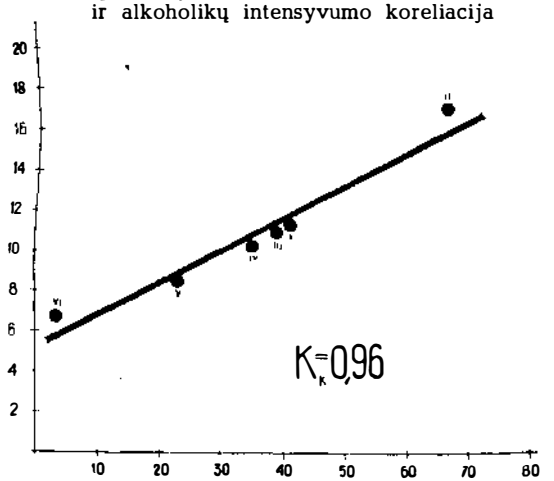

8 pav. Gyvenamojo fondo susidėvėjimo ir psichinių susirgimų intensyvumo koreliacija

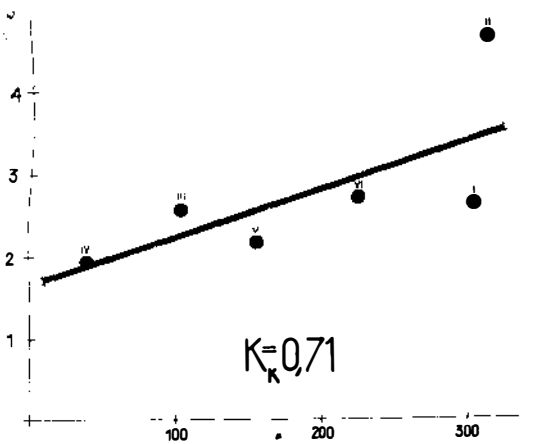

7 pav. Gyventojų tankumo ir venerinių susirgimų intensyvumo koreliacija

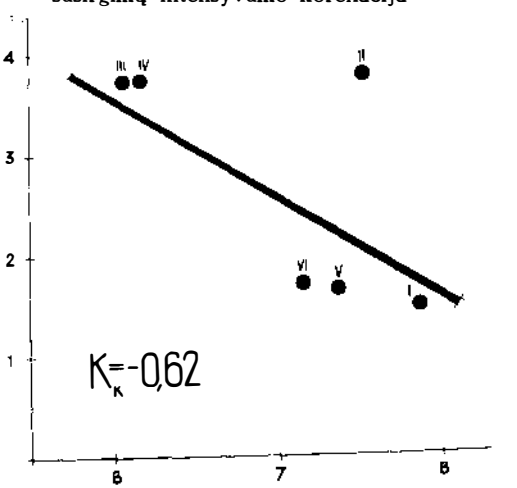

9 pav. Gyvenamojo ploto normos ir viešosios tvarkos pažeidinėjimų intensyvumo koreliacija

10 pav. Susidėvėjusio gyvenamojo fondo apimtis (procentais)

pagalvoti ir apie tai, ar visus Senamiesčio gyventojus tikslinga grąžinti į kapitališkai atremontuotus jų butus. Šiuo labai patogiu momentu galima būtų pasinaudoti, į susiklosčiusį gyventojų sąstatą įliejant socialiniu požiūriu sveikesnio elemento.

Senamiesčiui (kaip ir kitiems miesto rajonams, kur patologinių reiškinių koncentracija yra didelė) reikia lanksčiau taikyti kai kuriuos įprastus miestų planavimo normatyvus, numatant daugiau „socialinių profilaktoriumų" — klubų, kino teatrų, bibliotekų, sporto įrenginių, jaunimo įstaigų, vaikų žaidimo aikštelių ir kt. Peržiūrėtina ir šių rajonų administracinių įstaigų struktūra. Šios priemonės padėtų sukurti sveikesnį miesto psichologinį klimatą ir sėkmingiau kovoti su patologiniais, antisocialiniais reiškiniais.